

IFJÚKORI FELJEGYZÉSEK AZ ERMITÁZS EGY KÜLÖNLEGES KIÁLLÍTÁSI VITRINJÉRŐL. MALA PERESCSEPINO, 1912 – AZ ÚGYNEVEZETT „POLTAVAI KINCS” TULAJDONJELEI

SZENTPÉTERI JÓZSEF*

Absztrakt: 1978 tavaszán negyedéves régész–történész szakos egyetemi hallgatóként három hónapos részképzésen vettem részt a Moszkvai Lomonoszov Egyetem Régészeti Tanszékén. A tanszékvezető professzor, G. A. Fedorov-Davydov jóvoltából egy hétig a Szentpétervári Állami Ermitázs gyűjteményeit is tanulmányozhattam, ahol Z. A. Lvova engedélyével kézbe vehettem az 1912-ben napvilágra került poltavai kincs (a lelőhely mai ukrán nevén Mala Perescsepino) arany és ezüst étkészleteit. Csaknem két nemzedékkel a leletegyüttes megtalálása után 8 ezüstedény alján írásjeleket fedeztem föl. 1981 novemberében egy újabb leningrádi tanulmányút során, B. I. Marsakkal is konzultálhattam az Ermitázs Keleti Gyűjteményében. Tapasztalataimat 1984-ben egy Novoszibirszkben tartott ülésszakon ismertettem, de az 1985-ben megjelent konferenciakötetből kimaradtak a szóban forgó rajzok. Ez az érdekes jelcsoport azóta is publikálatlan maradt, pedig magával a kincssel könyvtárnyi tanulmány foglalkozott.

Kulcsszavak: *Mala Perescsepino, ezüstedények, írásjelek, avar kor*

KÖSZÖNTŐ GYANÁNT¹ – BEVEZETÉS HELYETT

1978 télies tavaszán, egy három hónapos *stazsirovka*² vége felé az oroszországi régészet meghatározó személyisége, a nagy tekintélyű tanszékvezető professzor, German Alekseevics Fjodorov-Davydov (1931–2000) jóvoltából (biztonság okáért: hatásos ajánlólével a zsebemben) egy hétig tanulmányozhattam az akkor még Leningrádnak hívott Szentpétervárott az Állami Ermitázs Keleti

Gyűjteményét. Mivel nagy-nagy szerencsémre éppen zárva volt a számomra legfontosabb kiállítás a laikus látogatók előtt, a világhírű részleg kezelője, Zlata Alekszandrovna Lvova engedélyével kézbe vehettem az 1912-ben napvilágra került poltavai kincs (a lelőhely akkori orosz nevén Malaja Perescsepina, mai ukrán nevén Mala Perescsepino) arany és ezüst étkészleteit. Mit csinál ilyenkor egy igazi László

* MTA BTK Történettudományi Intézet, H-1014 Budapest, Országház u. 30. szentpeteri.jozsef@btk.mta.hu

¹ Mesterházy Károlyt a leghitelesebb módon, a szakirodalmi munkásságán keresztül ismertem meg három és fél évtizeddel ezelőtt. Az az esztendő örökre emlékezetes marad számomra, hiszen az újévet egy fél státuszon az MTA Régészeti Intézetében kezdtettem el. Abban az időben jelent meg az a könyv, amelynek szerzője a magyar honfoglalás kori leletek alapján igyekezett bemutatni a 10. századi társadalmat (MESTERHÁZY 1980). Mivel magam is erre törekedtem az avarok tekintetében, sokat és haszonnal forgattam a kötet lapjait. Azután személyesen is megtapasztalhattam a mindig humorról átszótt jellegzetes stílusát, amikor a Kárpát-medencei avar lelőhelykataszter szerkesztésére vállalkoztam (ADAM 2002): a Hajdú-Bihar megyei címszavak egy részét az ünnepelt készítette. Az azóta eltelt hosszú idő alatt sok-sok konferencián volt alkalmam hosszabb-rövidebb beszélgetést folytatni vele; ezek az eszmecsere mindig arról győztek meg, hogy így is lehet a szakmát művelni: jó hangulatban, segítőkészen, a nehézségeket mindig legyűrve és háttérbe szorítva.

² Az Eötvös Lorand Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar negyedéves régész–történész hallgatójaként három hónapos részképzésen vettem részt a Moszkvai Lomonoszov Egyetem Régészeti Tanszékén.

Gyula-tanítvány? Megemeli a poharát, illetve megnézi, mi van a fenekén... Biztos vagyok benne, hogy főként ennek az egyetemi szemináriumokon szerzett beidegződésnek volt köszönhető, hogy majd' mindegyik ezüstedény alján már az első ránézésre jeleknek tűnő vonalakat fedeztem föl. Mivel fényképezőgép „szakmai udvariasságból” nem volt nálam, a karcolatokat (egy magammal hozott nagyméretű milliméterpapírra) a helyszínen lerajzoltam – *nota bene*: csaknem két nemzedéknyi idő elteltével a leletegyüttes megtalálása után!³

A történet három és fél évvel később úgy folytatódott, hogy – már az akadémiai intézet segédmunkatársaként – egy újabb leningrádi tanulmányút során, 1981. november 19-én személyesen találkozhattam az Ermitázs ugyanazon részlegének munkatársával, a számomra addig csupán a szakirodalomból ismert Borisz Ilics Marsakkal, és konzultációt folytathattam vele a saját munkahelyén még egyetemistaként készített rajzaimról, feljegyzéseimről. Mind ő, mind ismételten Zlata A. Lvova szívélyes segítségemre voltak szakmai tanácsaikkal, mint arról az egyetemi doktori disszertációmban is megemlékeztem.⁴

A Kárpát-medencei avar kori talpas kelyhekről gyűjtött tapasztalataimat egy 1982. október 18–22. között Novoszibirszkben tartott ülészeneken ismerttettem. Korrektúrafor-

duló nem lévén, utólag tapasztaltam csupán, hogy az 1985-ben közzétett konferenciakötetben már úgy szerepelt a cikkem,⁵ hogy az illusztrációk végéről (bizonyára „helyhiány miatt”) épp az írásjelekre vonatkozó felfedezésemet alátámasztó rajz kimaradt. *Summa summarum*: egyetlen kivétellel, azóta sem találkoztam a szakirodalomban olyan kutatóval, aki megemlítette volna ezt az érdekes jelcsoportot, pedig magával a kincessel 1912 óta már könyvtárnyi adatközlés, tanulmánykötet és monográfia⁶ foglalkozott – így lényegében ez az apró, de érdekes tény mindmáig ismeretlen maradt a szaktudomány előtt. Egyedül B. Marsak volt az, aki a perescsepiniói kincsről 1997-ben oroszul, majd ennek bolgár fordításában a 2006-ban Szófiában megjelent tanulmánykötetben egyetlen mondattal – a Kárpát-medencei avar kelyheken megfigyelhető jelek analógiájának idézésével –, ha csak áttételesen is, de utalt a két évtizeddel korábban még pályakezdő fiatal (ráadásul külföldi) archeológus megfigyelésére, pontosabban a Novoszibirszkben hiányosan megjelent cikknek a jeleket említő, de ezt a megfigyelést bizonyítani szándékozó, rajz nélküli szövegére.⁷ Végül is ez a mondat lett e sajátos *oral history* kiindulópontja, szándékom szerint egyfajta tudománytörténeti adalék az egymást követő régész generációk párbeszédjének etikájához.⁸

³ A helyszíni vázlateim alapján a tusrajzokat Léh Ernő készítette, melyek jelenleg az MTA BTK Régészeti Intézetének adattárában találhatóak. A képek sorrendjében az illusztrációk leltári számai: 1b: 18.034; 2b: 18.023; 3b: 18.024; 4: 18.032; 5b: 18.019; 6b: 18.009; 7c: 18.011; 8c: 18.019.

⁴ Bölcsészdoktori disszertációmat (Társadalmi rétegződés az avar korszak második felében) László Gyula és Bóna István professzoroknál védtem meg 1982-ben. Az Ermitázsban végzett kutatásaimról szóló feljegyzés a IV. fejezet (Az avarság szertartási edényei) 30–31. oldalának 38. jegyzetében található. A disszertáció kézírata jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Tanszékén lelhető fel.

⁵ A főszerkesztő E. I. Ubrjatova egy lakonikus rövidségű lábjegyzet betoldásával egészítette ki a kissé megkurtított tanulmányom szövegét, anélkül, hogy utalt volna rá, mi is történt a hiányzó ábrával (magyar fordításban): „A szerző hálás köszönetét fejezi ki Z. A. Lvovának és B. I. Marsaknak a jelek meghatározásában nyújtott segítségükért.” Vö. SZENTPÉTERI 1985, 21, csillagos jegyzet.

⁶ Válogatás a szerteágazó szakirodalomból: BOBRISZKOV 1914; MACULEVICS 1927; LÁSZLÓ 1955, 278–284; MARSÁK–SZKALON 1972; EFFENBERGER ET AL. 1978; ERDÉLYI 1982, 30–53; WERNER 1984; BÁLINT 1989, 96–100; H. TÓTH–HORVÁTH 1992, 142–144; ZALESSZKAJA ET AL. 1997; ZALESSZKAJA ET AL. 1997a; RÓNA-TAS 2001; BÁLINT 2004, 232–237; KOMAR 2006; BÁLINT 2010, 238–247.

⁷ ZALESSZKAJA ET AL. 2006, 294.

⁸ Ezt a tanulmányt egy kutatástörténeti adalék rögzítéseként, egyfajta *oral history*-ként készítettem.

AZ A HÍRES DÉL-OROSZORSZÁGI/UKRAJNAI LELŐHELY

Minden úgy kezdődött, mint ahogy az a legjelentősebb 20. századi régészeti felfedezéseknél lenni szokott: 1912. június 12-én (szerdán) Fodor Gyerkacs bojtárfiú lába alatt beszakadt a föld Oroszországban, a Poltavai Kormányzóság Konsztantinográdi kerület Malaja Perescsepina községének határában, a falu szélén. Az első aranyedény megtalálása után barátja, Ivan Madzsar segítségével még több tárgyat előkotort, majd híre kelt a dolognak, és másnap a falu apraja-nagyja elkezdte a szakszerűnek éppen nem mondható rablóásatást. A helyzet jól ismert számunkra.⁹ A különbség azonban annyi, hogy míg nálunk szombaton történt a felfedezés, és a még aznap délutáni múzeumi bejelentés után már három napon belül (hétfő reggel) ott voltak a régészek a helyszínen, addig a Poltavai Tudományos Levéltári Bizottság képviselőjében I. Zareckij csak egy hónappal később, július 14-én szállt ki helyszíni szemlére (bár ez a nap vasárnapra esett). Ezután azonban már az archeológusok is észbe kaptak, és a Cári Régészeti Bizottság képviselője, N. Makarenko is elkezdett vizsgáldni. Az eredmény ismert: összesen mintegy

800 tárgy(töredék) került múzeumba, és mindmáig ez a kelet-európai népvándorlás korának leggazdagabb kincslelete (hogy csak a durva számszaki adatokat említsük: súlyát tekintve mintegy 25 kg arany- és 50 kg ezüsttárgy alkotja az Ermitázs teljes mértékben még azóta sem feldolgozott leletanyagát). Mindenesetre ma már ott tartunk, hogy ez a temetkezés Kuvrat kán, az egykori Magna Bulgária leggazdagabb uralkodójával azonosítható.¹⁰ Erre nemcsak az a körülmény utal, hogy a beszakadt föld alapján egy üreg lehetett a felszín alatt, hanem az is, hogy ez a hallatlan mennyiségű melléklet (eredetileg kb. félezer darab tárgy) el sem fért volna egy kisméretű gödörben. S hogy nem csupán kincsleletről van szó, ahogyan ezt a pompás leletegyüttest sokáig számon tartották, ahhoz legyen elégséges kiindulópont az a csupán szóban elhangzott adat, hogy Ivan Madzsar jó fél évszázad múltán határozottan csontokra (is) emlékezett, amelyek végül nem kerültek be a hivatalos feljegyzésekbe, tudományos feldolgozásokba.¹¹ Ebből is látszik, mennyire fontos dolog az *oral history*!

ÍRÁSJELEK A MALA PERESCSEPINÓI LELET NÉHÁNY EZÜSTEDÉNYÉN

László Gyula meglátása szerint bizonyos törvényszerűségek figyelhetők meg a tálaló és a közvetlenül étkezésre szolgáló edények számaránya között,¹² ehhez hasonló rendszer fe-

dezhető fel a nagyszámú mala perescsepinió edény elemzésekor is: a szasszanida, szogd és bizánci készítmények több hasonló számú, önálló egységet alkottak.¹³ Közülük itt csupán

⁹ Hasonló eset történt hazánkban 1971. február 20-án, szombat délelőtt a Duna–Tisza közti Homokhátság peremén, a Bács-Kiskun megyei Kunszentmiklós község bábonyi határában, amikor egy helybeli férfi észrevette a felhagyott homokbánya partjából kikandikáló bizánci amfora falát, amely az avar korszak leggazdagabb, mind az odáig bolygatatlan temetkezésének a falu teljes lakossága által való kíméletlen feldúlásához vezetett (H. TÓTH–HORVÁTH 1992, 13). A kunbábonyi lelőhelyről újabban WICKER 2014, 11–27.

¹⁰ WERNER 1984. A mala perescsepinió leletegyüttes kincsként vagy sírként való meghatározásáról, valamint az ezekkel kapcsolatban felmerült kételyekről és ezek helyett egy kövel megjelölt rituális, szakrális emlékhely maradványaiaként való értelmezéséről összefoglalóan ld. KOMAR 2006, 9–23.

¹¹ A lelőhely megtalálásának körülményeiről és az utólag összegyűjtött leletek számáról többek között ld. ERDÉLYI 1982, 30–31.

¹² A nagyszentmiklósi kincs vizsgálata során tapasztaltak leírása: LÁSZLÓ–RÁCZ 1977, 164–168.

¹³ BOBRISZKNOJ 1914 és ERDÉLYI 1982 nyomán.

az írásjeles edényekkel kívánok foglalkozni, az ezüst edények egy részén ugyanis ilyenek tartható bekarcolások láthatóak.¹⁴

Hogy végül is mit jelenthettek egykor ezek a jelek, csupán találgatásokra szorítkozhatunk: valószínűleg a türk rovásírás körébe sorolhatóak, és talán tulajdonjegy karcolataként értelmezhetők. Ezek alapján úgy vélem, hogy eredetileg talán azonos tulajdonban lehetett a két türk típusú ezüstkorsó közül az egyik (amelyiknek a fenekén a karcolat volt: S260; 1. kép), valamint az ezüstkelyhek öt díszítés nélküli, valamint öt fonatos-kannelúrás díszítésű csoportja közül hét darab (2–3. kép), amelyek körébe még egy ékkövekkel felszerelt (ám tulajdonjel nélküli) talpas kehely is tartozhatott. Az összesen így 11 ezüstkehely közül megfigyelésem szerint hét kehely szárának a belsejében látszott valamilyen bekarcolt jel (4. kép).

De hogy végül is milyen lehetett e jelek korabeli hangértéke, annak eldöntése sajátos szakértelmet igényel, ezért az ezüstedényeken fellelt karcolatok hiteles feloldása céljából Hakan Aydemir turkológus nyelvészhez fordultam, akinek (kissé szerkesztett formában) szó szerint idézett szakvéleménye a következő:

„A jelek közül három azonosítható biztonsággal: Az S261 számúnál kétfajta jel van. Az egyiknek a teteje balra, a másiknak pedig jobbra irányul. Mind a kettő nagy egyezést

mutat két olyan jellel, melyek megvannak a kelet-európai rovás jelei között. Azonban mivel a kelet-európai rovásfeliratok zöme nincsen megfejtve, ezért a két jel hangértékéről biztosan nem lehet mondani.

Ezek közül (1) az első és az utolsó jel azonosnak tűnik az elistai bikakoponya-felirat jelei között található jellel, amelynek származási helye Elista (Kalmük terület), melyet Klyashtornyj és Vásáry közösen adtak ki 1987-ben.¹⁵ A szerzők azonban nem kísérelték meg a felirat olvasását, így nem tudjuk a szóban forgó jel hangértékét. (2) A középső jel is, amelynek a teteje balra felfelé tovább van húzva, kimutatható a kelet-európai jelek között. Azonban jelenleg nem tudnám megmondani, hogy ez a jel melyik rovásos tárgynál fordul elő. Ezen két jel valamelyikét látjuk az S262, S263, S266, S267, S268, S269 számúnál. Az S263 számúban a fordított Λ jel biztonsággal azonosítható, amely a magyarban az s-nek felel meg. Ez a jel előfordul különböző kelet-európai rovásfeliratokban; de megtalálható a székely ábécében, egy Keszthelyről előkerült szíjvégen és az Ermitázs egyik ezüstsészén is. Az utóbbi kettőt meg lehet nézni Harmatta János cikkében.¹⁶ Ez a jel megvan a tabi aranybújtaton is.¹⁷ A jel tehát igen elterjedt. A többi jelről nem tudok mit mondani, mivel párhuzamait nem ismerem; de az S268 számúnál az A jel sem tűnik rovásjelnek.”

ADALÉKOK A KÁRPÁT-MEDENCEI AVAR KORI ÍRÁSJELEK ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Kitekintéssel a Kárpát-medencei avar kori korszakon és talpas kelyheken megfigyelhető rovásjelekre, amelyek a mala perescsepinói írásjeles korszához és kelyhekhez párhuzamul szolgálhatnak, ezek egyik értelmezési lehetőségeként a fájdalmasan korán elhunyt Vékony

Gábor (1944–2004) néhány olvasási javaslatát sorolom föl tanulmányom végén. Ilyenek például az ozora-tótipusztai ezüstkorsó feliratai (5. kép),¹⁸ a kunágotai ezüstkorsó peremén levő felirat (6. kép),¹⁹ a rovásjeles talpas kelyhek közül pedig a Kiskőrös-Vágóhídi-dűlő I.

¹⁴ Az egyes edényeken megfigyelt jelek egymástól való távolsága arra utal, hogy nem tartozhattak össze; ez alól csupán egyetlen kehely volt kivétel (S262), ahol a három jel szorosan egymás mellett volt megfigyelhető, így feltehetően ezek egy rövid, de összefüggő jelcsoportot (azaz feltételezhetően egy konkrét jelentéssel bíró szót) alkottak (4. kép 4).

¹⁵ KLJASTORNIJ–VÁSÁRY 1987, 171–179.

¹⁶ HARMATTA 1992, 21–30.

¹⁷ HARMATTA 1986, 57–72.

¹⁸ VÉKONY 1987, 81–84; olvasata: '10 fér bele'.

¹⁹ VÉKONY 1987, 85; olvasata: 'N. (a) neve'.

sírjában talált (7. kép),²⁰ illetve a Budapest-Tihanyi tér lelőhely 5. sírjából származó kehely (8. kép),²¹ és nem utolsó sorban a nagyszent-

miklósi kincs 22. és 23. számú aranykelyhe (9–10 kép).²²

EPILÓGUS²³

A novoszibirszki cikkben szereplő kelyhes táblák (11–12. kép)²⁴ az idők során széles körben ismertté váltak annak ellenére, hogy a szóban forgó orosz nyelvű kötet Magyarországon csak kevés példányban volt elérhető. Kezdetben különlenyomatként, majd másolatban adtam át – a pályakezdő fiatal természetes tévedéseit is nyilván tartalmazó – tanulmányomat az általam nagyra becsült pályatársaimnak. Az évek múltán azután mindenhol csupán a kissé átdolgozott, ám az eredeti for-

ráshelyre utaló idézés nélküli használatát tudtam csak regisztrálni a szakirodalomban.²⁵ A Magyar Nemzeti Múzeumban egy kis ideig vendégeskedő nagyszentmiklósi kincs köré rendezett 2002. évi kiállítás reprezentatív katalógusának angol és német nyelvű verziója az ábrák külföldi szakkörökben való elterjedését is biztosította.²⁶ Ezek nyomán még többen átvették az ábrákat,²⁷ eredeti forráshelyük azonban így már végképp homályba veszett.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom Merva Szabinának és Langó Péternek, hogy egy 2013. évi bulgáriai konferenciaút során meggyőztek arról, hogy a 28 éves koromban írott tanulmány „technikai okokból” kimaradt részét közzétegyem. Ezen a helyen is köszönetemet fejezem ki Petkes Zsoltnak az illusztrációk digitalizációjánál nyújtott segítségével. Az írásjelek vizsgálatáért Hakan Aydemirnek tartozom köszönettel. Az idegennyelvű összefoglalásokat Magdaléna Seleanu (angol) és Jevgenyija Nyikolajevna Szimonova (orosz) készítette.

²⁰ VÉKONY 1987, 86–88; olvasata: 'Putá ~ Buta' (személynév).

²¹ NAGY 1988, 99, Taf. 91: 5; a kelyhek fotói: címlap és Taf. 164; olvasata: '5' (öt) (VÉKONY 1987, 88). Meg kell jegyezni, hogy az azonos sírban talált két kehely megcserélt talppal lett közölve.

²² LÁSZLÓ–RÁCZ 1977a, 162–163, 83–84. kép, valamint a 166. oldalon az összes rovásjeles felirat egyetlen (számozatlan) ábrán. Német nyelvű kiadása LÁSZLÓ–RÁCZ 1977b. Olvasatuk: a 22. kelyhen: 'üríts hevülő', a 23. kelyhen: 'üríts hevülő' és 'vízzel (legyen) tiéd' (VÉKONY 1987, 31–55).

²³ Néhány sor arról a bevezetőben említett körülményről, ami okulásul szolgálhat az utánunk következő nemzedékek számára az egymás közötti kapcsolattartás formáihoz (nevezzük egyszerűen tudomány-etikus kommunikációnak).

²⁴ SZENTPÉTERI 1985, 19–20, I–II. ábra.

²⁵ KOVÁCS–GARAM 2002, 97, 22. kép (B, C).

²⁶ KOVÁCS–GARAM 2002a; KOVÁCS–GARAM 2002b.

²⁷ BÁLINT 2004, 313, 123. ábra: B (bócsai típusú poharak), C (ozorai típusú kelyhek). A könyv német nyelvű változatában: BÁLINT 2010, 321, Abb. 123/B–C; majd PROHÁSZKA 2012, 73, 28. kép.

IRODALOM

- ADAM 2002: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Hrsg.: Szentpéteri, J. *Varia Archaeologica Hungarica* 13. Budapest 2002.
- BÁLINT 1989: Bálint Cs.: *Die Archäologie der Steppe*. Wien–Köln 1989.
- BÁLINT 2004: Bálint Cs.: A nagyszentmiklósi kincs. *Varia Archaeologica Hungarica* 16a. Budapest 2004.
- BÁLINT 2010: Bálint, Cs.: *Der Schatz von Nagyszentmiklós. Archäologische Studien zur frühmittelalterlichen Metallgefäßkunst des Orients, Byzanz' und der Steppe*. *Varia Archaeologica Hungarica* 16b. Budapest 2010.
- BOBRINSZKOJ 1914: Бобринской, А. А.: Перещепинский клад. *Материалы по археологии России* 34 (1914) 111–120.
- EFFENBERGER ET AL. 1978: Effenberger, A. (Hrsg.) – Maršak, B. – Zalesskaja, V. – Zaseckaja, I. – Bank, A.: *Spätantike und frühbyzantinische Silbergefäße aus der Staatlichen Ermitage Leningrad. Staatliche Sammlungen zu Berlin. Ausstellungskataloge der Frühchristlich-byzantinischen Sammlung* 2. Berlin. 1978.
- ERDÉLYI 1982: Erdélyi I.: *Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében*. Budapest 1982.
- GARAM 1976: Sz. Garam É.: Adatok a közép-avar kor és az avar fejedelmi sírok régészeti és történeti kérdéseihöz (Zu den archäologischen und historischen Fragen der mittleren Awarenzeit und der awarischen Fürstengräber). *Folia Archaeologica* 27 (1976) 129–147.
- GARAM 1993: Garam, É.: *Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus der Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum*. *Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria Archeologica* 1. Budapest 1993.
- HARMATTA 1986: Harmatta J.: Avar rovásírásos tárgyfeliratok. In: *Antik Tanulmányok* 32 (1985–1986) 1986, 57–72.
- HARMATTA 1992: Harmatta J.: Rovásírásos feliratok avar szíjvégeken. In: Sándor K.: *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 4. Szeged 1992, 21–30.
- KLYASHTORNY–VÁSÁRY 1987: Klyashtorny, S. G. – Vásáry, I.: A runic inscription on a bull-skull from the Volga region. In: *Between the Danube and the Caucasus: Oriental sources on the history of the peoples of South-Eastern and Central Europe*. Ed.: Kara, Gy. Budapest 1987, 171–179.
- КОМАР 2006: Комар, А. В.: Перещепинский комплекс в контексте основных проблем истории и культуры кочевников Восточной Европы VII – начала VIII в. In: *Стени Европы в эпоху средневековья* 5. Донецк 2006, 7–244.
- KOVÁCS–GARAM 2002: *Az avarok aranya. A nagyszentmiklósi kincs*. Szerk.: Kovács T. – Garam É. Budapest 2002.
- KOVÁCS–GARAM 2002a: *Gold der Awaren. Der Goldschatz von Nagyszentmiklós*. Red.: Kovács, T. – Garam, É. Budapest 2002.
- KOVÁCS–GARAM 2002b: *The Gold of the Avars. The Nagyszentmiklós Treasure*. Eds.: Kovács, T. – Garam, É. Budapest 2002.
- LÁSZLÓ 1955: László, Gy.: *Études archéologiques sur l'histoire de la société des avars*. *Archaeologica Hungarica* 34. Budapest 1955.
- LÁSZLÓ–RÁCZ 1977: László Gy. – Rác I.: *A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest 1977.
- LÁSZLÓ–RÁCZ 1977a: László Gy. – Rác I.: *Der Goldschatz von Nagyszentmiklós*. Budapest–Wien–München 1977.
- МАКУЛЕВИЧ 1927: Мацулевич, Л. А.: Большая пряжка Перещепинского клада и псевдопряжки. *Seminarium Kondakovianum* 1 (1927) 127–140.
- МАРШАК–СЗКАЛОН 1972: Маршак, Б. И. – Скалон, К. М.: *Перещепинский клад (к выставке «Сокровища искусства Древнего Ирана, Кавказа, Средней Азии»)*. Ленинград 1972.

- MESTERHÁZY 1980: Mesterházy K.: *Nemzeti szervezeti és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál*. Budapest 1980.
- NAGY 1988: Nagy M.: *Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest*. Monumenta Avarorum Archaeologica 2. Budapest 1988.
- PROHÁSZKA 2012: Prohászka P.: *Az ozoratótípusztai avar fejedelmi sírok (Die awarische Oberschichtsgräber von Ozoratótípuszta)*. Opitz Archaeologia 5. Budapest 2012.
- RÓNA-TAS 2001: Róna-Tas A.: Hol volt Kuvrat Bulgáriája? In: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 15. Szerk.: Felföldi Sz. – Sinkovics B. Szeged 2001, 67–87.
- SZENTPÉTERI 1985: Сентпетери, Й.: Ритуальная посуда в аварских погребениях. In: *Урало-алтаистика. Археология – Этнография – Язык*. Отв. ред.: Убрятова, Е. И. Новосибирск 1985, 17–23.
- H. TÓTH–HORVÁTH 1992: H. Tóth, E. – Horváth, A.: *Kunbábony. Das Grab eines Awarenk-hagans*. Kecskemét 1992.
- VÉKONY 1997: Vékony G.: *Szkíthiától Hungáriáig*. Szombathely 1997.
- WERNER 1984: Werner J.: *Der Grabfund von Malaja Pereščepina und Kuvrat, Kagan der Bulgaren*. Philosophisch-Historisch Klasse, Abhandlungen Neue Folge, Heft 91. München 1984.
- WICKER 2014: Wicker E.: *Nagyurak és vezérek. Híres avar leletek a Kiskunságból. A Kecskeméti Katona József Múzeum régészeti állandó kiállítása. Katalógus*. Kecskemét 2014.
- ZALESSZKAJA ET AL. 1997: Залеская, В. Н. – Львова, З. А. – Маршак, Б. И.: *Сокровища хана Кубрата. Перещепинский клад*. Санкт-Петербург 1997.
- ZALESSZKAJA ET AL. 1997a: Zaleszkaja, V. – Lvova, Z. – Maršak, B. – Telyashev, R.: *The treasures of Khan Kubrat*. Sankt-Peterburg 1997.
- ZALESSZKAJA ET AL. 2006: Залеская, В. Н. – Львова, З. А. – Маршак, Б. И. – Соколова, И. В. – Фонякова, Н. А.: *Златото на хан Кубрат. Переищепинското съкровище. Державен Ермитаж*. Санкт-Петербург–София 2006.

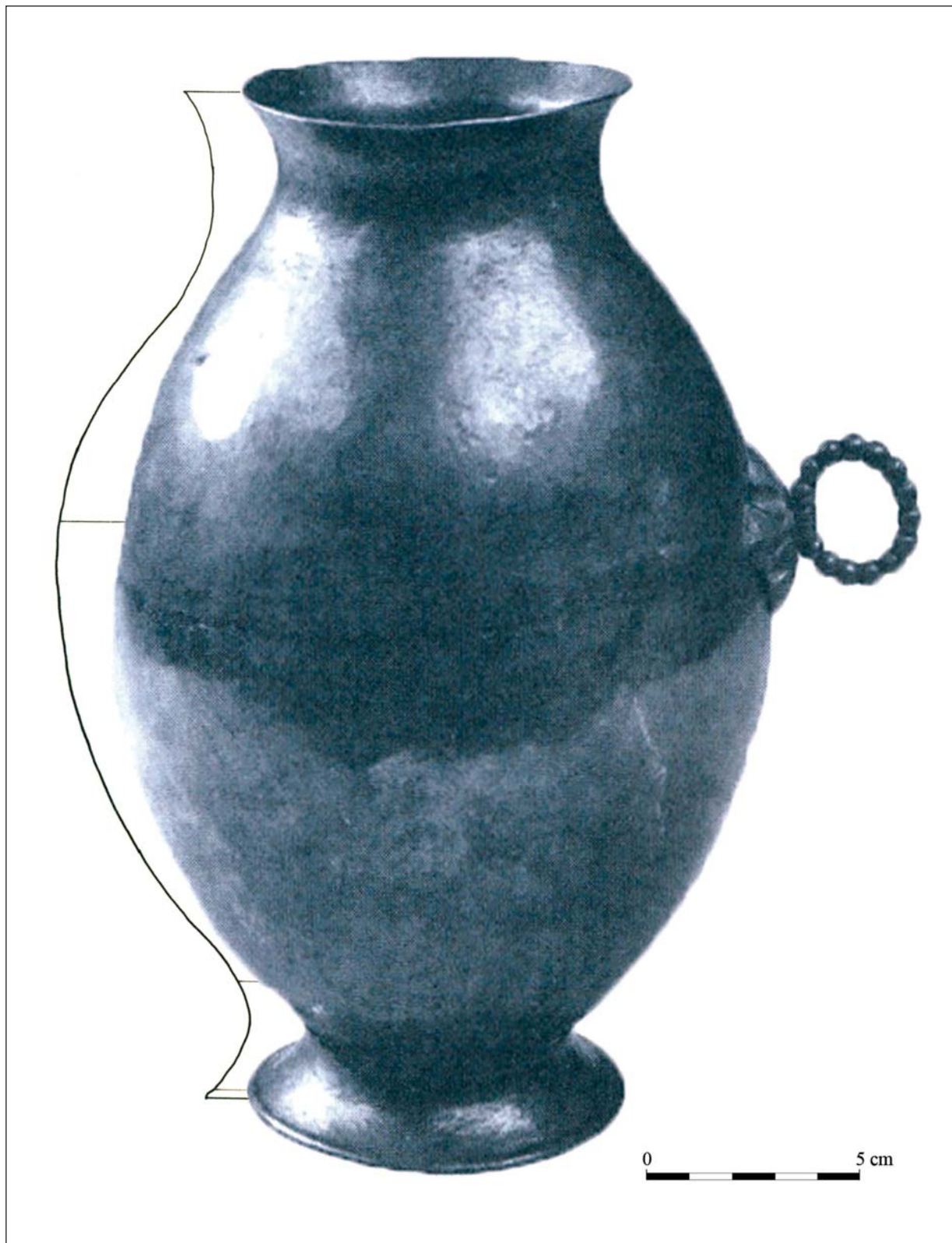
NOTES FROM LONG AGO ON AN UNUSUAL DISPLAY CASE IN THE HERMITAGE.
MALA PERESHCHEPINA, 1912 – THE RUNIFORM SIGNS OF THE POLTAVA TREASURE

In spring 1978, when I was a fourth-year undergraduate student taking courses in archaeology and history at the Eötvös Lorand University in Budapest, I spent three months in Moscow at the Department of Archaeology of the Lomonosov University in Moscow. Towards the end of my stažirovka, German Alekseevič Fedorov-Davydov, the university's renowned and respected professor, provided me with a unique opportunity to take a study trip to the State Hermitage Museum in St. Petersburg (or Leningrad, as it was then called), where with permission from Zlata Aleksandrovna L'vova, I could examine the silver and gold tableware found at Poltava in 1912 (the site's modern Ukrainian name is Mala Pereshchepina). Two generations after the discovery of this magnificent treasure, I identified signs resembling the letters of runiform writing on the base of eight silver vessels. In November 1981, during another study trip, I met Boris Ilic Marshak, head of the Department of Central Asia and Caucasus of the Hermitage. I read a paper on my findings at a conference held in Novosibirsk in 1984; however, the conference volume published a year later did not include the drawings I had made of the runiform signs in question. This intriguing group of signs has remained unpublished despite the fact that the studies on the treasure would fill a smaller library. The study concludes with a discussion of the similar signs on the Avar-period jugs and goblets of the Carpathian Basin, which parallel the signs on the vessels of the Mala Pereshchepina Treasure.

ЮНОШЕСКИЕ ЗАМЕТКИ ОБ ОСОБЕННОЙ ВИТРИНЕ НА ВЫСТАВКЕ В ЭРМИТАЖЕ. МАЛАЯ
ПЕРЕЩЕПИНА, 1912 – СОБСТВЕННЫЕ ЗНАКИ Т.Н. ПОЛТАВСКОГО СОКРОВИЩА

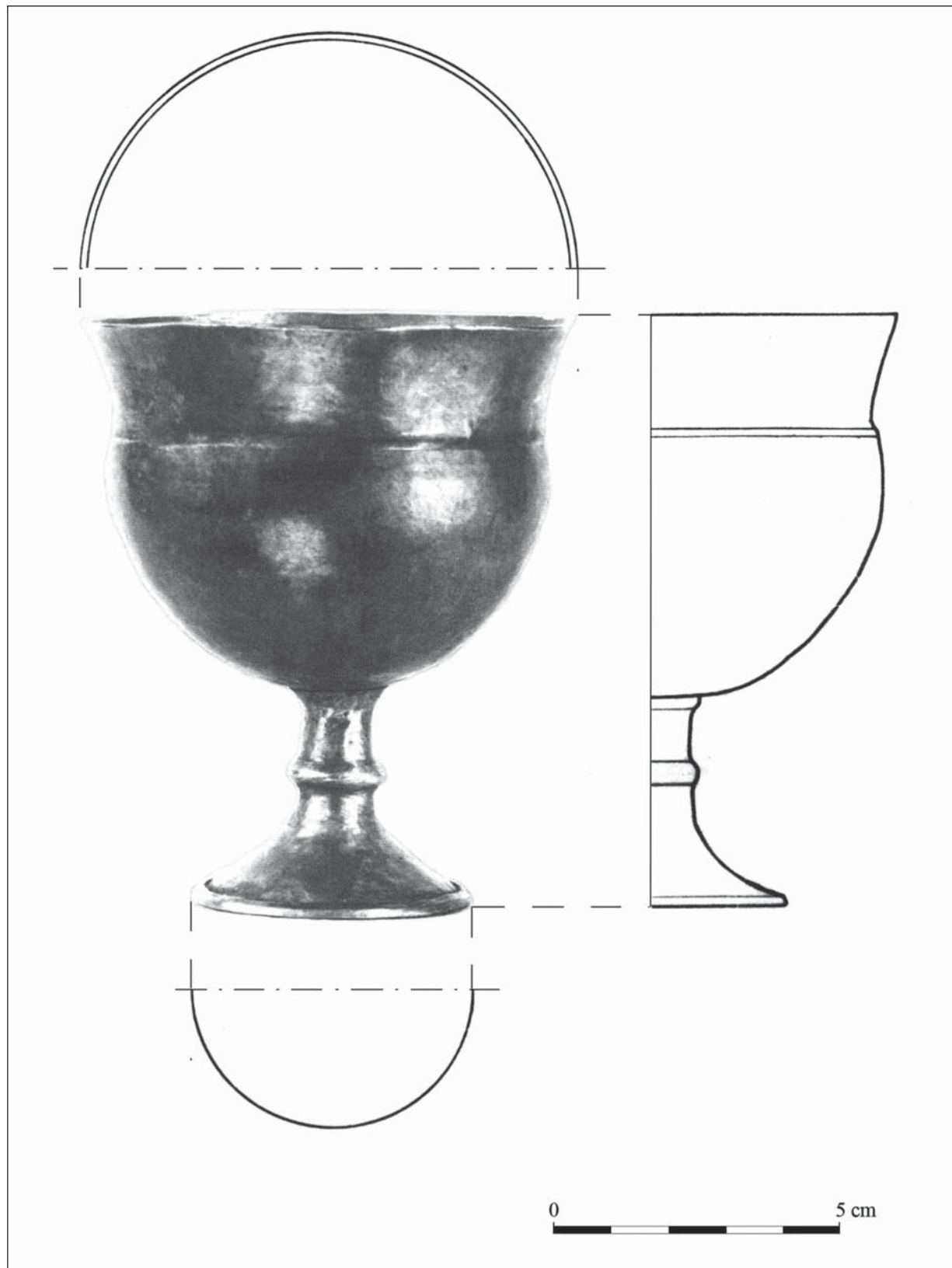
Весной 1978 г., будучи студентом четвертого курса Научного университета имени Лоранда Этвёша, филологического факультета, кафедры археологии, я три месяца был стажером на кафедре археологии, Исторического факультета Московского Государственного Университета имени М. В. Ломоносова. В конце стажировки по инициативе известного профессора Г. А. Федорова-Давыдова я неделю провел в Ленинграде (в то время город носил это название), где изучал коллекции Государственного Эрмитажа. Именно тогда, получив разрешение З. А. Львовой, я ознакомился с сокровищем из Полтавы, которое увидело свет в 1912 г. (современное название по-украински Мала Перещепино) и состояло из золотых и серебряных столовых предметов. Причем, спустя 66 лет с момента их находки, на днищах 8 серебряных сосудов мною были обнаружены надписи. В ноябре 1981 г. во время следующей ленинградской командировки произошла моя встреча с Б. И. Маршаком в Отделе Восточных коллекций Государственного Эрмитажа. В 1984 г. на заседании в Новосибирске я сообщил собравшимся о своем открытии, между тем, в сборнике, вышедшем в 1985 г., отсутствовали изображения, приведенные мною в устной передаче. До сих пор эта чрезвычайно интересная группа знаков остается неопубликованной, между тем как самому сокровищу была посвящена обширная литература. В конце статьи я коротко коснусь аварских кувшинов и бокалов с руническими знаками с территории Карпатского бассейна, которые могут служить параллелями сосудам со знаками из Малого Перещепина.

1. kép. A mala perescsepinói írásjeles ezüstkorsó (S260) fotója (ZALESSZKAJA ET AL. 2006, Nr. 71. nyomán) és rajza (BOBRINSZKOJ 2014, tabl. 4. 4, illetve MARSAK-SZKALON 1972, 14. nyomán rajzolta Léh Ernő)

Fig. 1. Photo (after ZALESSZKAJA ET AL. 2006, Nr. 71) and drawing (after BOBRINSZKOJ 2014, tabl. 1. 4 and MARSAK-SZKALON 1972, 14 by Ernő Léh) of the silver jug with runiform signs (S260) of the Mala Pereshchepina Treasure

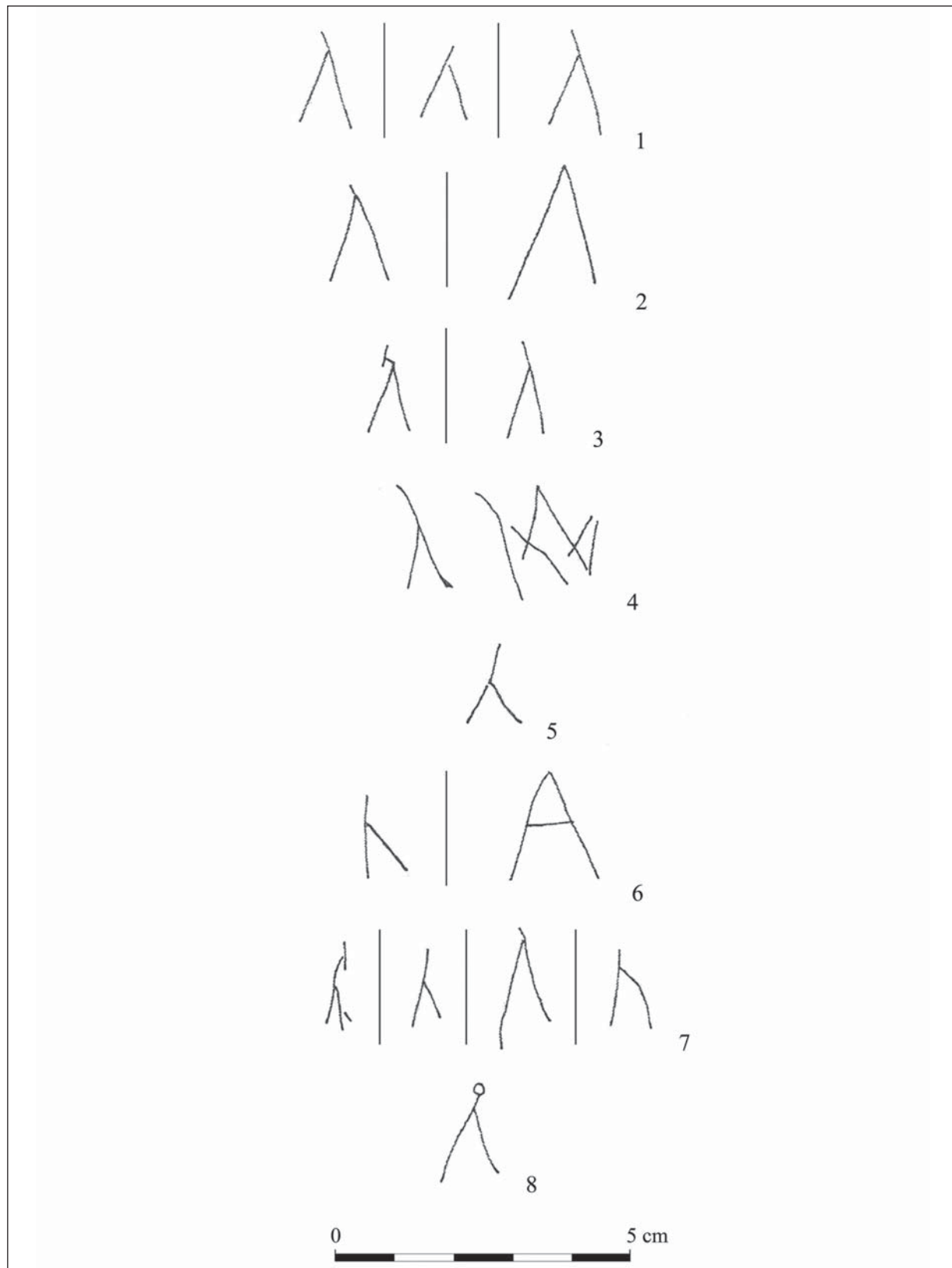

2. kép. A mala perescsepinoi írásjeles, díszítés nélküli ezüstkelyhek (S261, S263, S267) egyikének fotója (ZALESSZKAJA ET AL. 2006, Nr. 78 nyomán) és típusrajza (BOBRINSZKOJ 2014, tabl. 7. 9. nyomán rajzolta Léh Ernő)
 Fig. 2. Photo (after ZALESSZKAJA ET AL. 2006, Nr. 78) and drawing (after BOBRINSZKOJ 2014, Tabl. 7. 9 by Ernő Léh) of one of the plain silver goblets with runiform signs (S261, S263, S267) of the Mala Pereshchepina Treasure

3. kép. A mala perescsepinoi írásjeles, fonatos-kannelúrás díszű ezüstkelyhek (S262, S266, S268, S269) egyikének fotója (ZALESSZKAJA ET AL. 2006, Nr. 79. nyomán) és típusrajza (BOBRINSZKOJ 2014, tabl. 7. 12. nyomán rajzolta Léh Ernő)

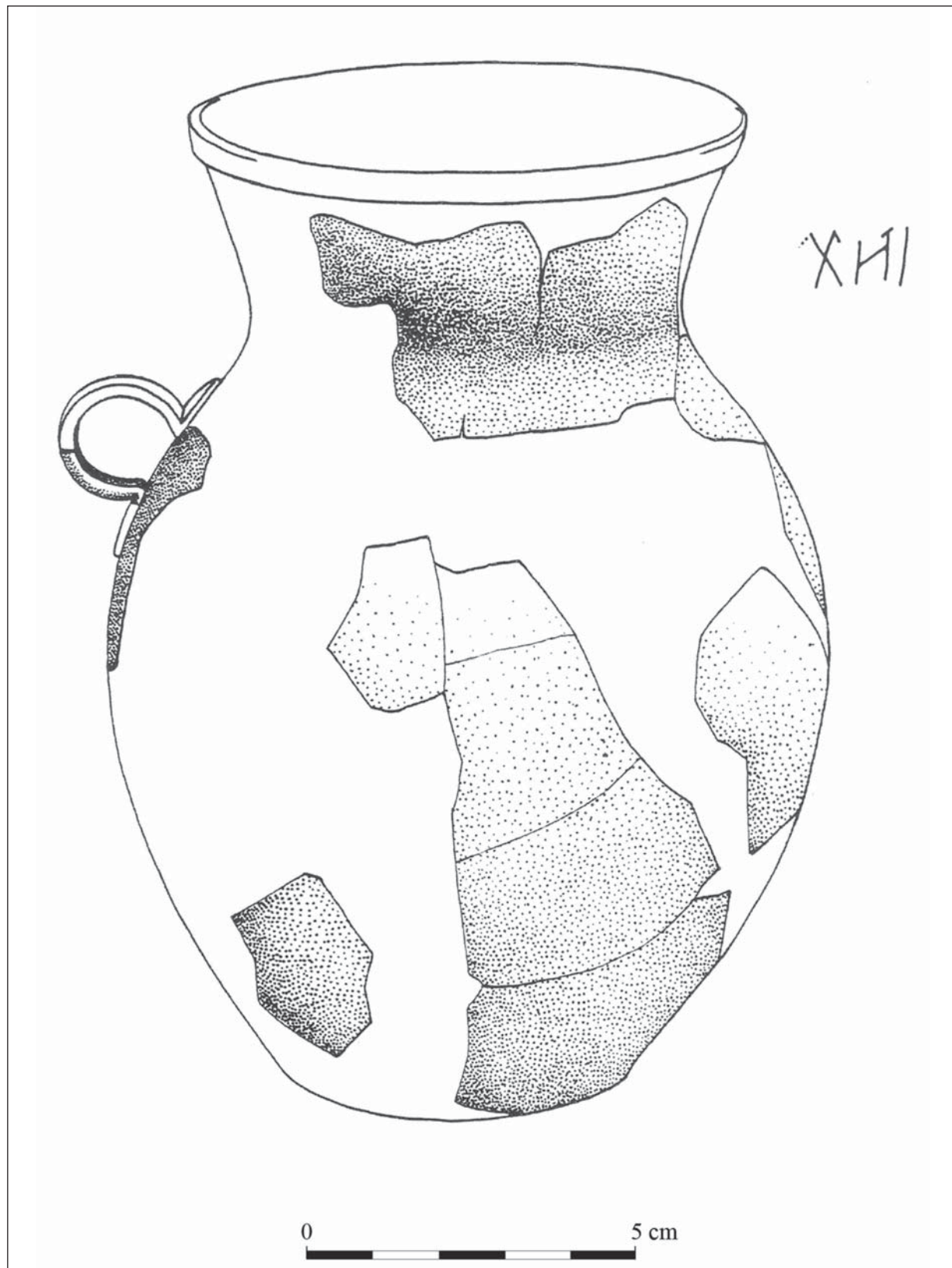
Fig. 3. Photo (after ZALESSZKAJA ET AL. 2006, Nr. 79) and drawing (after BOBRINSZKOJ 2014, tabl. 7. 12 by Ernő Léh) of one of the tendril ornamented, fluted silver goblets with runiform signs (S262, S266, S268, S269) of the Mala Pereshchepina Treasure

4. kép. A mala perescsepinoi ezüstedényeken megfigyelt írásjelek összefoglaló rajza. 1: S261; 2: S263; 3: S267; 4: S262; 5: S266; 6: S268; 7: S269; 8: S260 (a szerző helyszínen készített rajzai alapján tussal kihúzta Léh Ernő)

Fig. 4. The runiform signs on the silver vessels of the Mala Pereshchepina Treasure. 1: S261; 2: S263; 3: S267; 4: S262; 5: S266; 6: S268; 7: S269; 8: S260 (drawn by Ernő Léh after on-spot drawings of the author)

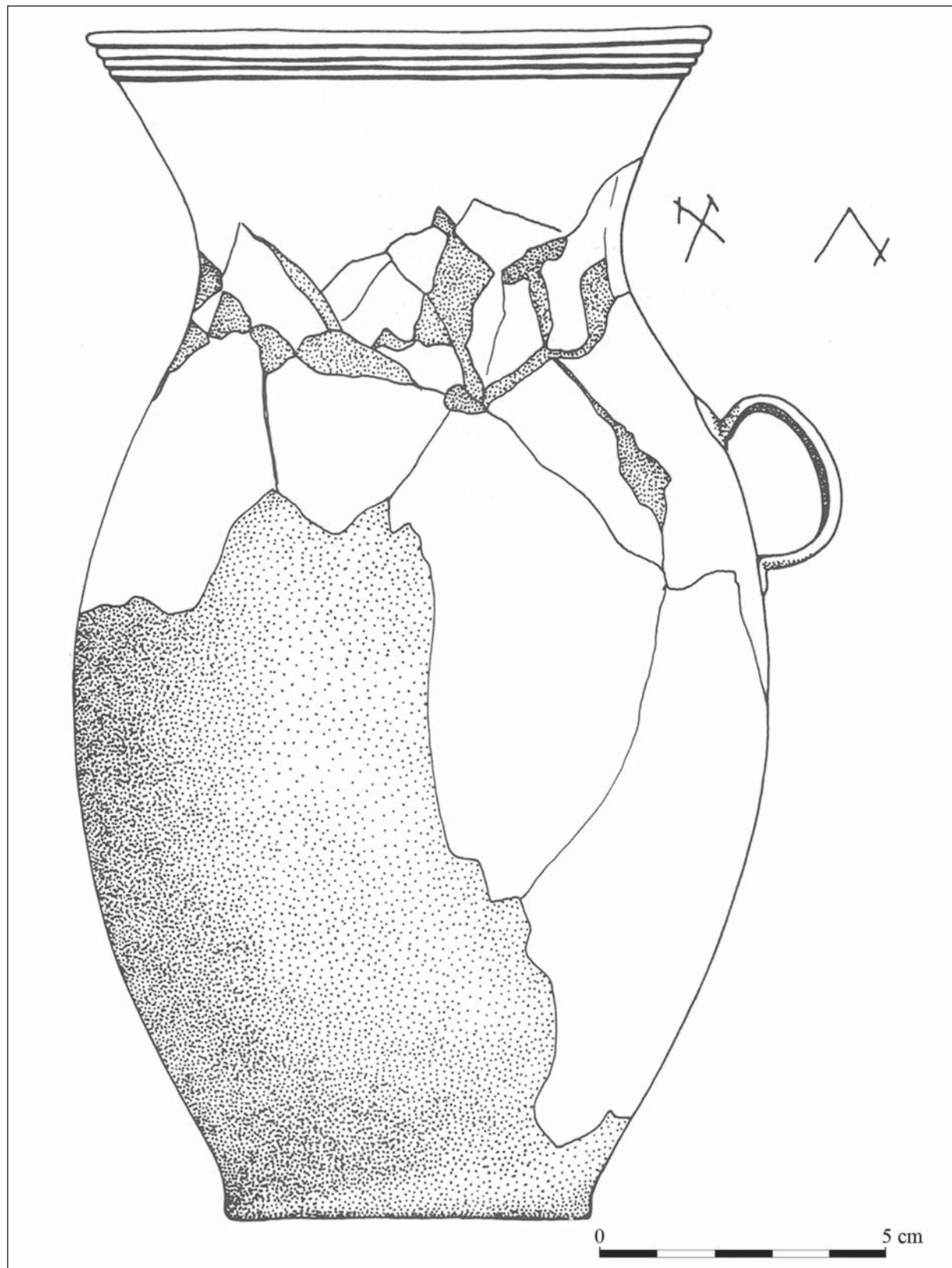

5. kép. Az ozora-tótipusztai írásjeles ezüstkorsó rekonstrukciós rajza (PROHÁSZKA 2012, 8. t. nyomán) és felirata (GARAM 1976, 144 és VÉKONY 1997, 81 nyomán)

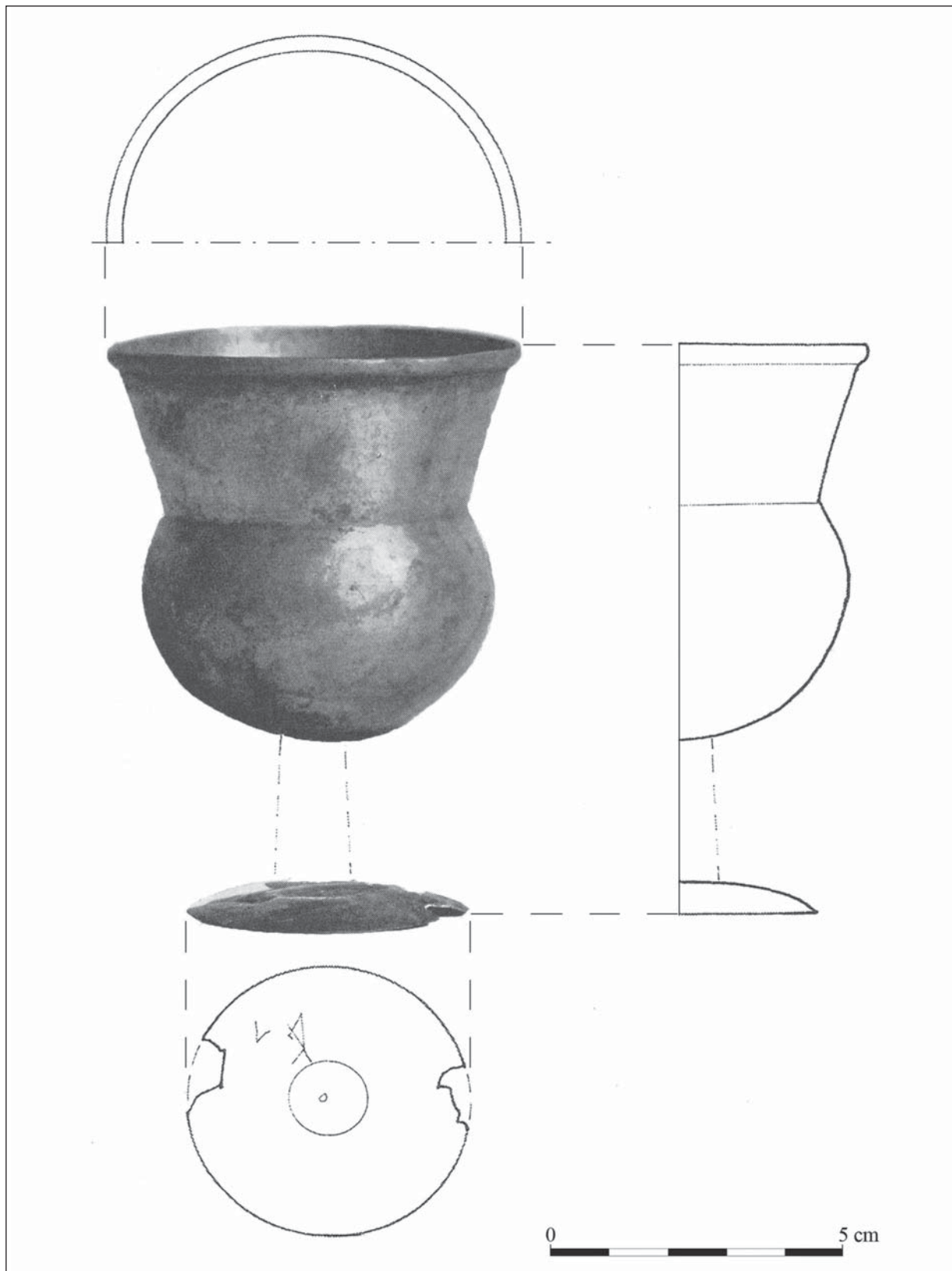
Fig. 5. Photo (after PROHÁSZKA 2012, Fig. 8) and drawing (after GARAM 1976, 144 and VÉKONY 1997, 81) of the silver goblet with runiform signs from Ozora-Tótipusztza

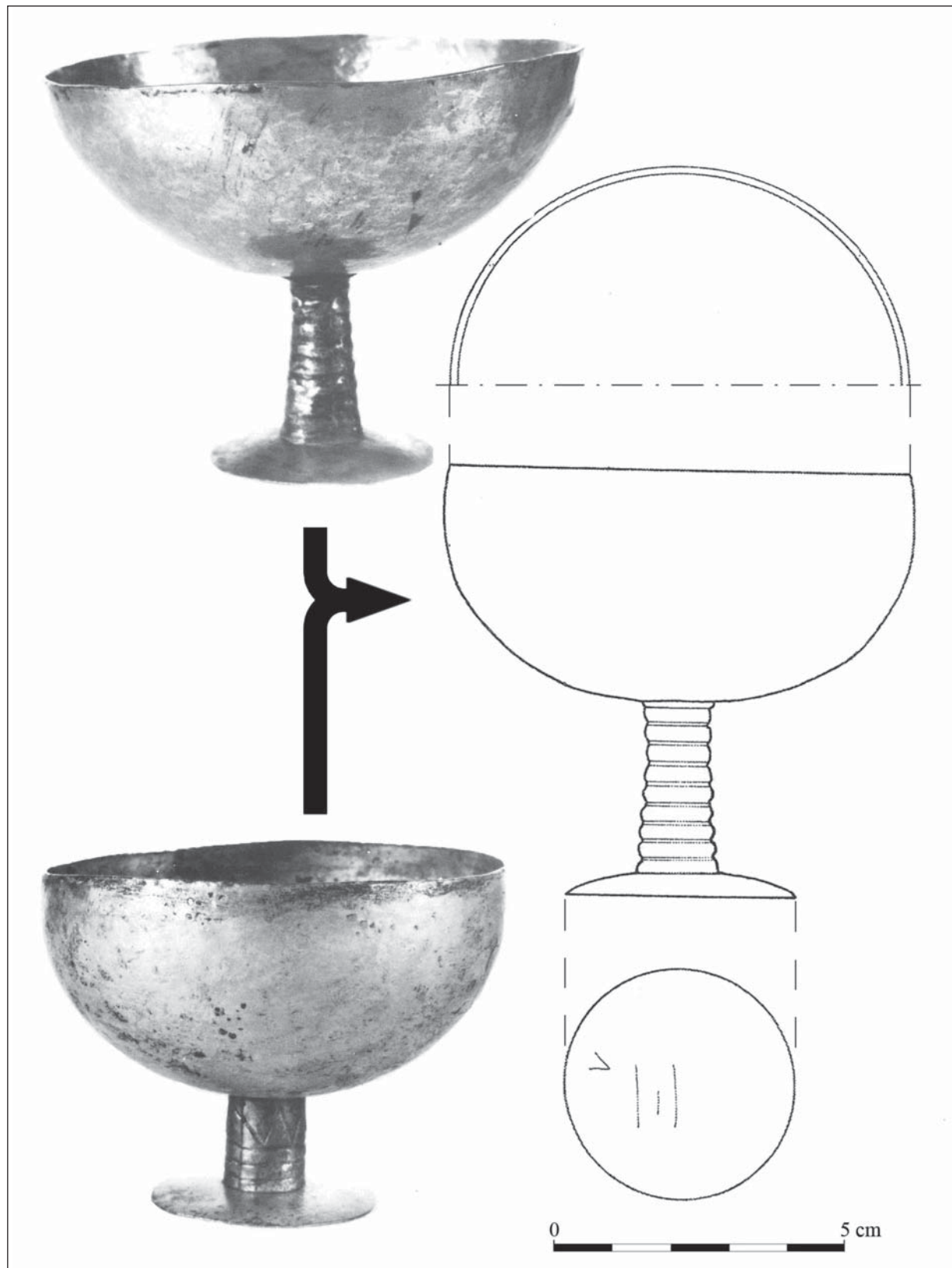
6. kép. A kunágotai írásjeles ezüstkorsó rekonstrukciós rajza (GARAM 1993, Taf. 163 nyomán) és felirata (VÉKONY 1997, 85 nyomán)

Fig 6. Reconstruction of the silver goblet with runiform signs from Kunágota (after GARAM 1993, Taf. 163) and the runiform signs (after VÉKONY 1997, 85)

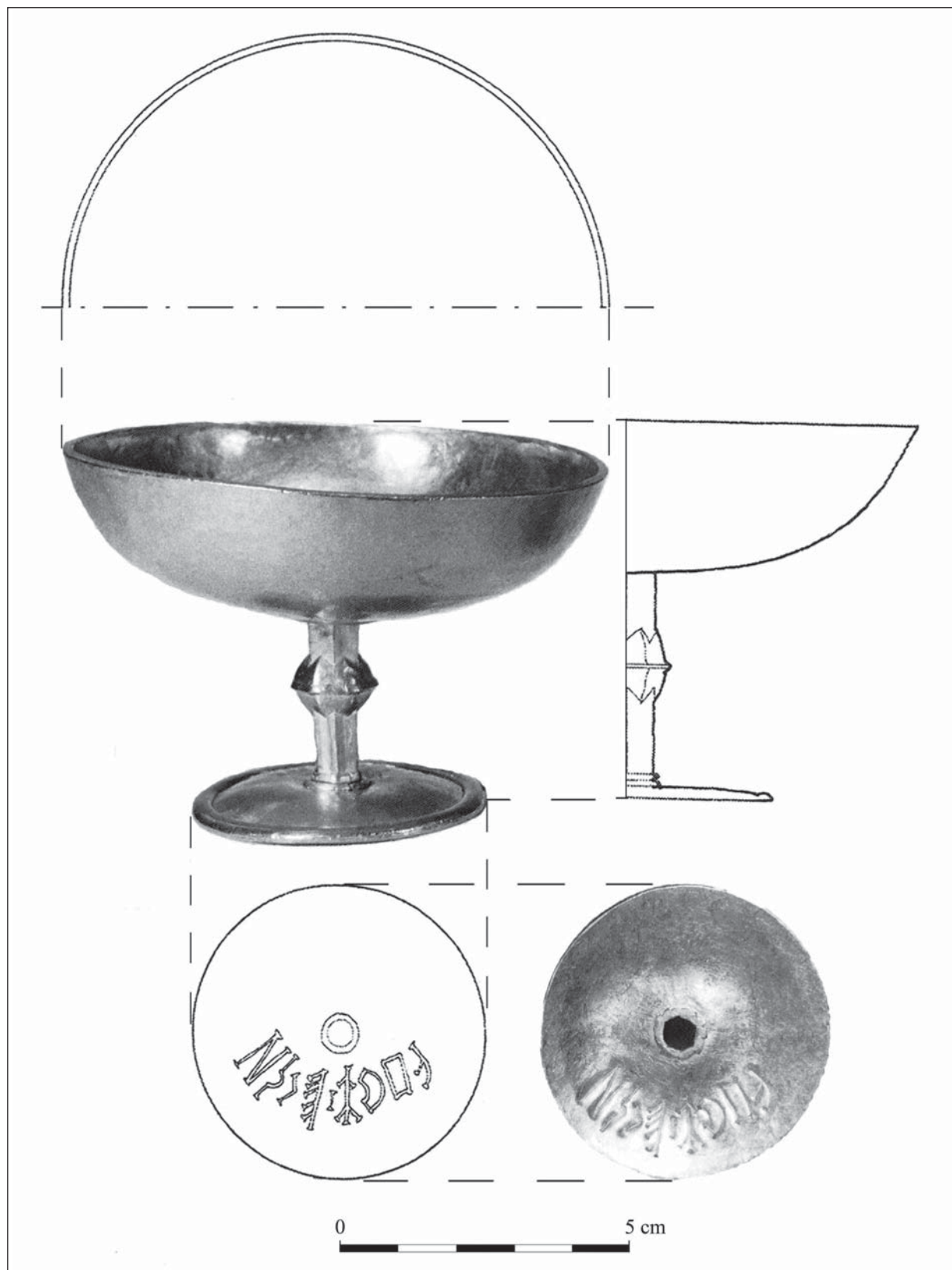

7. kép. A kiskőrös-vágóhídi-dűlői avar temető I. sírjában talált írásjeles ezüstkehely fotója (LÁSZLÓ 1955, Pl. I. 13a–b nyomán) és rajza (a szerző vázolata nyomán rajzolta Léh Ernő)

Fig. 7. Photo (after LÁSZLÓ 1955, Pl. I: 13a–b) and drawing (after the sketch of the author by Ernő Léh) of the silver goblet with runiform signs from Grave I of the Avar cemetery at Kiskőrös-Vágóhídi-dűlő

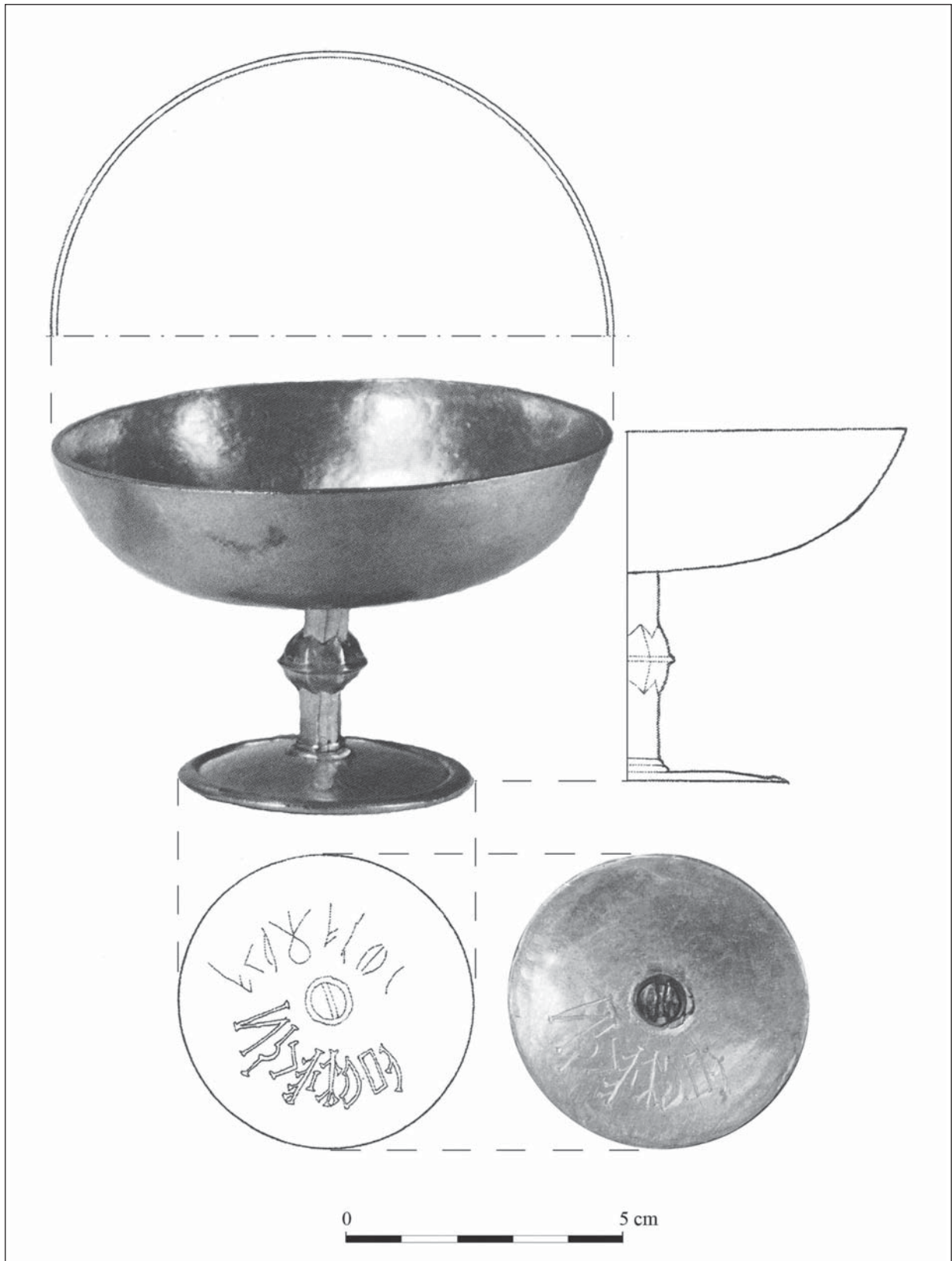
8. kép. A Budapest-Tihanyi téri avar lelőhely 5. sírjában talált írásjeles ezüstkelyhek fotói (NAGY 1988, Taf. 164. 1–2) és az egyik rekonstruált rajza (a szerző vázlatára nyomán rajzolta Léh Ernő)
 Fig. 8. Photo (after NAGY 1988, Taf. 164. 1–2) and drawing (after the sketch of the author by Ernő Léh) of one the silver goblets with runiform signs found in Grave 5 of the Avar burial site at Budapest-Tihanyi tér

9. kép. A nagyszentmiklósi kincs 22. számú írásjeles arany kelyhének fotója (LÁSZLÓ–RÁCZ 1977a, 83–84. kép nyomán) és rajza (a szerző vázлата nyomán rajzolta Léh Ernő)

Fig. 9. Photo (after LÁSZLÓ–RÁCZ 1977a, Figs. 83–84) and drawing (after the sketch of the author by Ernő Léh) of the gold goblet with runiform signs (no. 22) of the Nagyszentmiklós Treasure

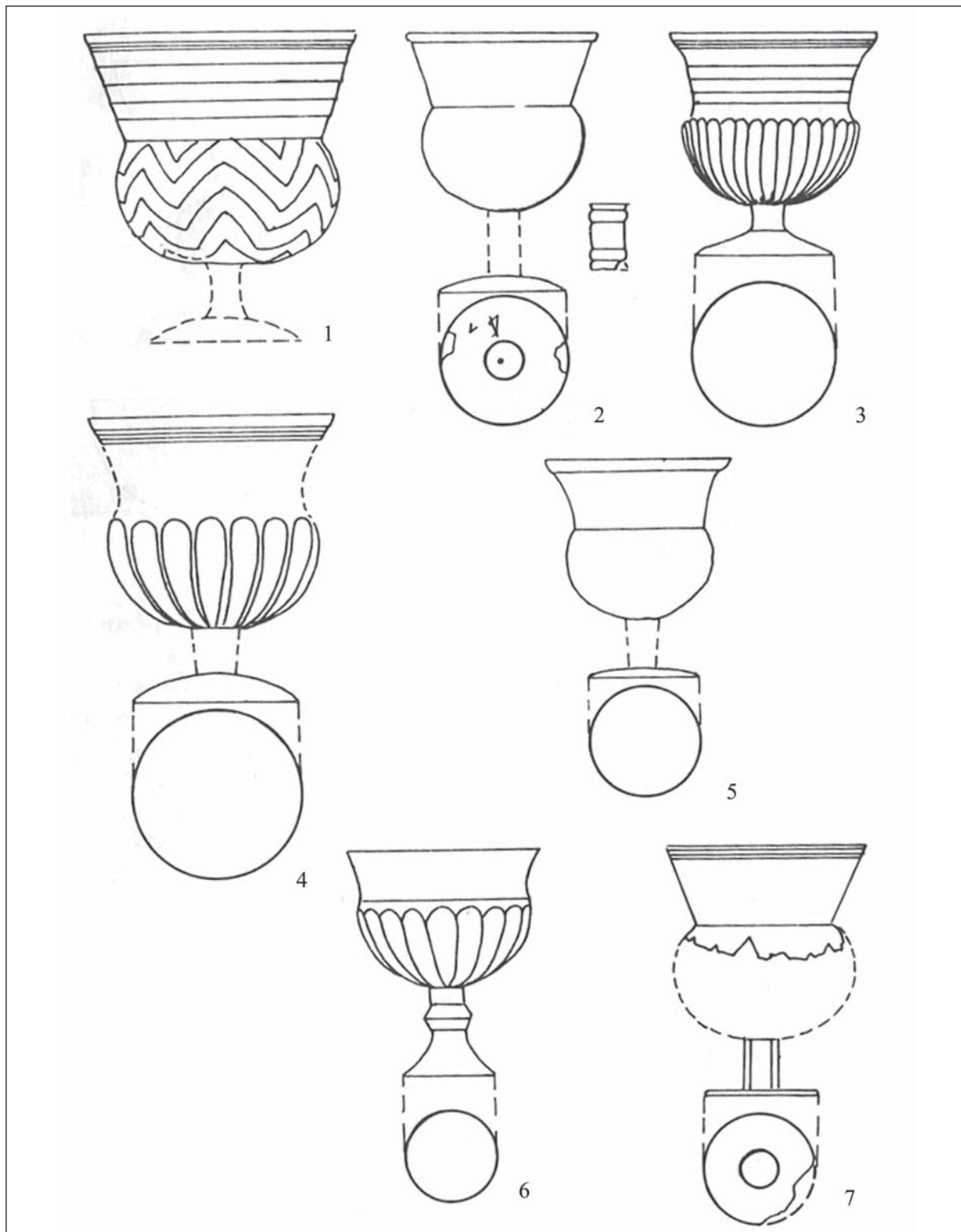

10. kép. A nagyszentmiklósi kincs 23. számú írásjeles aranykelyhének fotója
(LÁSZLÓ-RÁCZ 1977a 162, 83–84. kép nyomán) és rajza (a szerző vázлата nyomán rajzolta Léh Ernő)

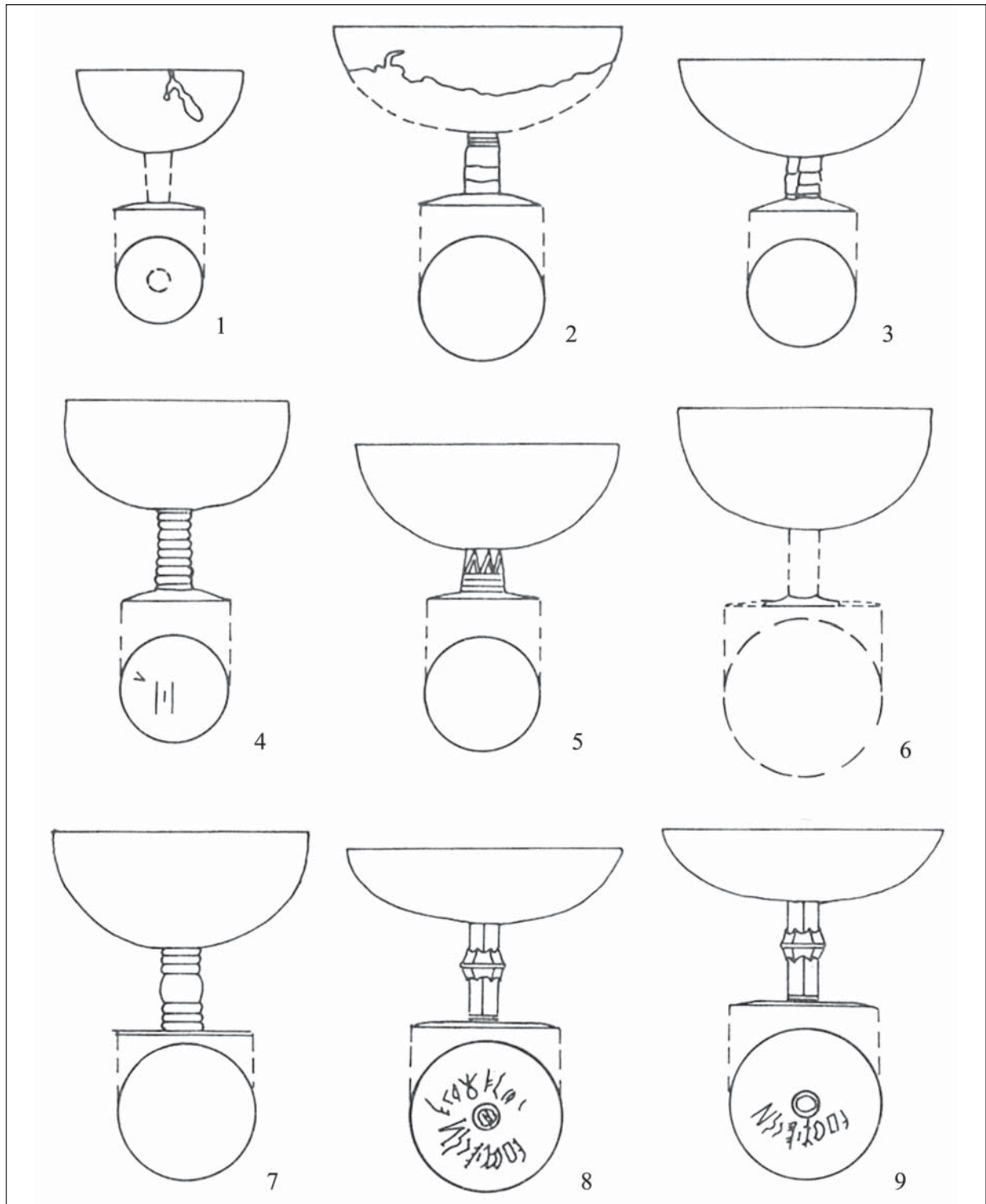
Fig. 10. Photo (after LÁSZLÓ-RÁCZ 1977a, Figs. 83–84) and drawing (after the sketch of the author by Ernő Léh) of the gold goblet with runiform signs (no. 23) of the Nagyszentmiklós Treasure

11. kép. A talpas kelyhek típusábrái az avar kori Kárpát-medencéből: kihajló peremű kelyhek. 1: Kunágota; 2: Kiskőrös-Vágóhídi-dűlő I. sír (a kehelyszár a IV. sírból került elő); 3: Bócsa; 4: Tépe; 5: Igar, Grave III; 6: Zalésie; 7: Szeged-Átokháza (SZENTPÉTERI 1985, I. ábra nyomán)

Fig. 11. Goblets of the Avar period from the Carpathian Basin: goblets with everted rim. 1: Kunágota; 2: Kiskőrös-Vágóhídi-dűlő, Grave I (the stem of the goblet was from the Grave IV); 3: Bócsa; 4: Tépe; 5: Igar, Grave III; 6: Zalésie; 7: Szeged-Átokháza (after SZENTPÉTERI 1985, Fig. I)

12. kép. A talpas kelyhek típusátlái az avar kori Kárpát-medencéből: félgömb alakú kelyhek.
 1: Ozora-Tótipusztza; 2: Želovce/Zsély 818. sír; 3: Želovce/Zsély 257. sír; 4–5: Budapest-Tihanyi tér 5. sír;
 6: Szeged-Fehértó B 49. sír; 7: Zemiaský Vrbovok/Nemesvarbók; 8: Nagyszentmiklós Nr. 23;
 9: Nagyszentmiklós Nr. 22 (SZENTPÉTERI 1985, II. ábra nyomán)

Fig. 12. Goblets of the Avar period from the Carpathian Basin: goblets with semi-spherical cup.
 1: Ozora-Tótipusztza; 2: Želovce, Grave 818; 3: Želovce, Grave 257; 4–5: Budapest-Tihanyi tér, Grave 5;
 6: Szeged-Fehértó B, Grave 49; 7: Zemiaský Vrbovok; 8: Nagyszentmiklós Nr. 23;
 9: Nagyszentmiklós Nr. 22 (after SZENTPÉTERI 1985, Fig. II)